

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt/Volume 6, Sayı/Issue 12, Temmuz/July 2024, ss. 493-502.

Geliş Tarihi–Received Date: 15.05.2024 Kabul Tarihi–Accepted Date:16.07.2024

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

TEMEŞVARLI OSMAN AĞA’NIN KİTÂB-I İNŞÂ’ ADLI ESERİ VE MÜELLİF NÜSHASI
HAKKINDA BAZI NOTLAR

 10.53718/gttad.1484839

 ÖMER GEZER*

ÖZ

Arap ve Fars edebiyatından tevarüs eden inşâ ve münşeât geleneği, Osmanlı devri Türk edebiyatında 15. yüzyıldan itibaren örneklerine rastlanan, 17. ve 18. yüzyıllara gelindiğinde ise artık yaygınlaşmış bir yazın türüdür. Esasen katiplere ve eli kalem tutanlara yazışma adabını ve usullerini öğreten inşâ kitapları, şairlerin, yazarların, alimlerin ve devlet ricalinin mektuplaşmalarının bir araya getirildiği münşeât mecmualarına evrilirken, artık yalnızca edebiyat için değil, tarih için de vazgeçilmez birer kaynak haline gelmiştir. Bu zaman zarfında, yazışma usullerini öğreten el kitabı niteliğindeki inşâ kitaplarıyla, otantik yazışmaları içeren münşeât mecmuaları arasındaki ayırım da kaybolmaya başlamıştı. Temeşvarlı Osman Ağa’nın Kitâb-ı İnşâ’ adlı eseri de bu ayırımın kaybolduğu bir çağın eseri olarak, kendine has içeriğiyle ve ortaya çıkış serüveniyle dikkat çekicidir. Elinizdeki makale, esaretnâmesiyle bilinen, fakat aslında arkasında birçok eser bırakan Temeşvar’ın divan tercümanı Osman Ağa’nın, 1720lerde İstanbul’daki Habsburg dil oğlanlarına Türkçe öğretirken kaleme aldığı inşâsını inceliyor. Bu eserin şimdiye kadar biri müellifin hattından çıkma HHStA Or.HS.125 numaralı mecmuada, bir diğeri ise ne zaman ve kim tarafından istinsah edildiği bilinmeyen ÖNB Mixt.175 numaralı yazmada olmak üzere iki nüshasının varlığı biliniyordu. Bu makalede üçüncü bir nüshanın varlığı ve mahiyeti tanıtılıyor. ÖNB Mixt.867 numaralı mecmua içerisindeki eser yine müellif hattıyla kaleme alınmış olup, nüshalar üzerinde yapılan incelemeden hareketle müellif nüshası olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ilk nüshadan son nüshaya kadar eserin geçirdiği aşamalar da bu kanaati desteklemektedir. Bütün nüshalar birlikte değerlendirildiğinde, Kitâb-ı İnşâ ile alakalı olarak şu sonuç da ortaya çıkıyor: Eser, muhtevası itibarıyla yazışma adabını ve usullerini öğreten bir inşâ kitabı olmaktan daha fazlasıdır. Osman Ağa, Kitâb-ı İnşâ’yı kişisel arşivindeki mektuplara başvurarak değil, bilakis olayların hatırında kaldığı şekilde yazmıştır. Bu tespit, nüshalar arasındaki benzer mektupların niçin farklı tarihler taşıdığı sorusunu da aslında cevaplamış oluyor. Diğer taraftan, muhtevadaki mektupların otantik olmaması Kitâb-ı İnşâ’nın değerini azaltmıyor. Bilakis, hatırında kalanlardan hareketle yazdıkları Kitâb-ı İnşâ’yı hatırat türünden bir eser haline getiriyor ve muhtevasını tarihçiler için değerli kılıyor. Kitâb-ı İnşâ’, 18. yüzyılın başında Osmanlı-Habsburg sınırındaki muhafız paşalar, Habsburg generalleri ve Macar bağımsızlık savaşının komutanları arasındaki otantik olmayan ancak kolayca muhayyel de diyemeyeceğimiz mektuplaşmaları ve Osman Ağa’nın kimi zaman olayların şahidi kimi zamansa faili olarak görüp işittikleri, yapıp ettikleri hakkındaki takrirlerini içeriyor: 1699 sonrasında Osmanlı-Habsburg sınırının tahdidinin nasıl yapıldığı, sınırdaki gasp ve cinayet davalarının ne şekilde çözümlendiği, ticarî anlaşmazlıkların hangi halleri aldığı gibi konular Osman Ağa’nın eserinde yer verdiği meseleler arasında. Bütün bu konular üzerinde Osmanlı arşivlerinde ne derece az belgeye ulaşabildiğimiz düşünüldüğünde Kitâb-ı İnşâ’nın kaynak değeri bir kat daha artıyor.

Anahtar Kelimeler: Temeşvarlı Osman Ağa, Osmanlı-Habsburg Diplomasisi, Serhad Diplomasisi, Kitâb-ı İnşâ’, Müellif Nüshası.

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, E-Posta: omergezer@hacettepe.edu.tr, [ORCID ID: 0000-0001-6678-5777](https://orcid.org/0000-0001-6678-5777).

TEMEŞVARLI OSMAN AĞA'NIN KİTÂB-I İNŞÂ' ADLI ESERİ VE MÜELLİF NÜSHASI HAKKINDA BAZI NOTLAR

SOME NOTES ON KİTÂB-I İNŞÂ' BY OSMAN AGHA OF TEMESVÂR AND ITS AUTHOR'S COPY

ABSTRACT

İnşâ and münşeât, which are inherited from Arabic and Persian literature, are a literary genre that has been encountered in Turkish literature since the fifteenth century and became widespread by the seventeenth and eighteenth centuries. İnşâ books, which originally taught the manners and procedures of correspondence to scribes and penmen, evolved into münşeât that collected the correspondence of poets, writers, scholars and state officials, and became indispensable sources for literature and history. The distinction between inşâ, which were handbooks teaching correspondence, and münşeât, which contained authentic correspondence, had begun to fade. The Kitâb-ı İnşâ' by Osman Agha of Temesvár is noteworthy as a work of an era in which this distinction was lost, with its unique content and the adventure of its emergence. The present article examines the İnşâ of Osman, who is known for his narrative of captivity, but in fact left behind many other works, written while teaching Turkish to the Habsburg sprachknaben, i.e. language boys in Istanbul in the 1720s. Until now, two copies of Kitâb-ı İnşâ' were known to exist: one in manuscript HHStA Or.HS.125, written by Osman Agha himself, and the other in manuscript ÖNB Mixt.175, a copy. This article introduces the existence of a third one. The work in ÖNB Mixt.867 is also written in the author's calligraphy, and based on the examination of the copies, it is understood that it is the author's copy. When all copies are evaluated together, the following conclusion is reached regarding Kitâb-ı İnşâ: The work is more than a guide book that teaches correspondence manners and procedures. Osman Agha did not write Kitâb-ı İnşâ by referring to the authentic letters in his personal archive, but rather as he remembered the events. This in fact answers the question of why similar letters bear different dates. On the other hand, the inauthenticity of the letters does not diminish the value of the Kitâb-ı İnşâ. On the contrary, what he wrote based on what he remembered makes Kitâb-ı İnşâ' a memoir and makes its content valuable for historians. Kitâb-ı İnşâ' contains the correspondence between the pashas, Habsburg generals and the commanders of the Hungarian war of independence, which is not authentic but cannot easily be called imaginary, and Osman Agha's accounts of what he saw, heard and did, sometimes as a witness and sometimes as an actor of events: How the Ottoman-Habsburg border was demarcated after 1699, how the cases of extortion and murder on the border were resolved, and what form commercial disputes took are among the issues Osman Agha covers in his work. Considering how few documents we have access to in the Ottoman archives on all these issues, the resource value of Kitâb-ı İnşâ increases even more.

Keywords: Osman Agha of Temesvár, Ottoman-Habsburg Diplomacy, Frontier Diplomacy, Kitâb-ı İnşâ', Author's Copy.

GİRİŞ

Temeşvarlı Osman Ağa, 1688'de Habsburglara esir düşmesiyle başlayıp 1699'da özgürlüğe kaçışıyla son bulan esaret hayatını anlattığı serencamıyla tanınır. Girişinde ve son kısmında ailesi ve esareten sonraki yılları hakkında bilgi verdiği esaretnâmesi, bu yönüyle otobiyografik özellikler taşır ve bu nedenle Osmanlı dönemi Türk edebiyatında eşine az rastlanır örnektir. Hiç şüphe yok ki bu sebeple Osman Ağa'nın esaretnâmesi bu özelliğinden ötürü akademinin ve popüler tarihçiliğin ilgisini çekmiştir. Tek nüsha olarak British Library'de Or.3213 numarayla kayıtlı olan esaretnâme evvela Franz Babinger'in dikkatini çekmiş,¹ daha sonra Alman şarkiyatçılar ve tarihçiler tarafından tercüme edilerek Almanca yayımlanmış ve böylece ilgi odağı olmuştur.² Bu ilginin Türkiye'deki ilk yankısı, esaretnâmenin Almanca tercümesinden Türkçeye çevrilmesi olarak görülür.³ Aslında bu çevirilerin yayımlandığı tarihlerde, Harun Tolosa, esaretnâmenin transkripsiyonunu bitirme tezi olarak hazırlamış, ancak bu çalışma yayımlanmadan kütüphane raflarında kalmıştır.⁴ R.F.Kreutel'in Osman Ağa'nın bozuk imlâsını düzelterek Arap harfli Türkçe olarak esaretnâmeyi neşretmesinden⁵ sonra Tolasa da önceki çalışmasına dayanarak metni sadeleştirerek yayımlanmıştır.⁶ Geçen zamana karşın, Osman Ağa'nın

¹ Franz Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Otto Harrassowitz, Leipzig 1927, s. 249.

² Heinz Griesbach, *Osman ibn Ahmed – Memoiren eines Zeitgenossen Prinz Eugens*, Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bonn 1950; Richard Franz Kreutel ve Otto Spies, *Leben und Abenteuer des Dolmetschers Osman Ağa – Eine türkische Autobiographie aus der Zeit der großen Kriege gegen Österreich*, Selbstverlag des Orientalischen Seminars, Bonn 1954; Richard Franz Kreutel ve Otto Spies, *Der Gefangene der Giauren – Die abenteuerlichen Schicksale des Dolmetschers 'Osman Ağa aus Temeschwar, von ihm selbst erzählt*, Verlag Styria, Graz 1962.

³ M. Şevki Yazman, *Viyana Muhasarasından Sonra Avusturyalılara Esir Düşen Osman Ağa'nın Hatıraları*, Tanyeri Yayınları, İstanbul 1961; M. Şevki Yazman, *Viyana Kapılarında Dönüş ve Osman Ağa'nın Çilesi*, Tarih Yayınları, İstanbul 1962; Esat Nermi Erendor, *Temeşvarlı Osman Ağa – Gavurların Esiri*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1971.

⁴ Harun Tolasa, *Osman Ağa'nın Hatıraları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul 1964.

⁵ Richard Franz Kreutel, *Die Autobiographie des Dolmetschers 'Osman Ağa aus Temeschwar – Der Text des Londoner Autographen in normalisierter Rechtschreibung*, E.J.W. Gibb Memorial, Cambridge 1980.

⁶ Harun Tolasa, *Kendi Kalemile Temeşvarlı Osman Ağa – Bir Osmanlı Türk Sipahisinin Hayatı ve Esirlik Hatıraları*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1986. Esaretnâmenin bir başka elden sadeleştirilmiş metni için bkz. Orhan Sakin, *Temeşvarlı Osman Ağa – Bir Osmanlı Askerinin Sıradışı Anıları, 1688-1700*, Ekim Yayınları, İstanbul 2008.

esaretnâmesinin henüz Türkçe ilmî neşri yapılmamışsa da Macarca,⁷ Fransızca,⁸ Hırvatça⁹ ve İngilizce¹⁰ çevirileri bu dillerin okurlarına ulaşmıştır.

Yazıldığı çağda ve sonrasında edebiyat dünyasının ve akademik araştırmaların ilgisinin uzağında kalan bu eserin, modern zamanlarda dikkat çekmesinin en önemli sebebi kuşkusuz metnin zengin içeriğidir. Bilhassa Osmanlı devri Türk edebiyatında benlik anlatılarının az sayıda oluşu, Temeşvarlı Osman Ağa'nın serencamını bu pencereden inceleyen çalışmaların yazılmasını kolaylaştırmıştır.¹¹ Ancak bu bahiste akademik ilginin Temeşvarlı Osman Ağa'nın esaret günlerine odaklanması, haliyle, Osman Ağa'nın biyografisinin ve kaleme aldığı diğer eserlerin tarihin gölgesinden kurtulamamasına neden olmuş, hayatı ve eserleri çok az çalışmanın konusu olmuştur.¹²

Halbuki Osman Ağa, esaret senelerinde öğrendiği Almanca sayesinde uzun yıllar Temeşvar'da ve Vidin'de divan tercümanlığı vazifesi görmüş, muhtemelen 1720'lerde İstanbul'a taşınmış, burada da Habsburg dil oğlanlarına Türkçe öğretmenliği yapmıştı. O günlerde Osman Ağa'nın öğrencisi olan geleceğin Habsburg elçisi Heinrich von Penckler, sonraları kaleme aldığı bir risalesinde hocasının Almanca konuşma ve yazma becerisini iyi derecede olarak nitelenecektir.¹³ Osman Ağa'nın diğer eserlerinde Almanca becerisinin etkisi açıkça görülür. Nitekim yarım kalsa da Almandan tercüme ettiği Târîh-i Nemçe buna örnek gösterilebilir.¹⁴ Yine İstanbul günlerinde kaleme aldığı ve hatırat türünden bir eser olan başlıksız çalışması da gerek Osman Ağa'nın biyografisi gerekse XVIII. yüzyıl başında Osmanlı-Habsburg-Macar ilişkileri için kaynak değerini haizdir.¹⁵ Bu değerine karşın eserin Almanca tercümesi¹⁶ bulunduğu halde, Türkçe okurların istifadesi için neşrinin yapılmamış yahut sadeleştirilmiş metninin yayımlanmamış olması dikkat çekmektedir.

Osman Ağa'nın diğer eserlerinin de akademik olarak hak ettiği değeri gördükleri söylenemez. Or.3212 kayıt numarasıyla British Library'de mahfuz bulunan 1699-1720 seneleri arasındaki olayları Osmanlı-Habsburg ilişkileri bağlamında anlattığı tarihçesi bunlardan birisidir.¹⁷ Bir diğeri ise aslında yazışma adabı öğretmek üzere yazdığı Kitâb-ı İnşâ' adlı eseridir. İçeriği ve birçok nüshasının bulunması Kitâb-ı İnşâ'yı akademik araştırmalar için önemli kılar. Eser, her ne kadar tarihçilerin malumu olsa da şimdiye kadar yalnızca Macar tarihçi Hajnalka Tóth, Kitâb-ı İnşâ' üzerine ayrıntılı çalışmıştır.¹⁸

Elinizdeki makalenin amacı, şimdiye kadar yalnızca iki nüshası bilinen Kitâb-ı İnşâ'yı yeni tespit edilmiş üçüncü nüshası vesilesiyle tarihçilerin dikkatine sunmaktır. Söz konusu üçüncü nüsha, aşağıda gösterileceği üzere esasen müellif nüshası olup Kitâb-ı İnşâ'nın ortaya çıkış sürecini aydınlatacak, böylece eserin tarih araştırmaları için önemini ortaya koyacaktır.

1. Osmanlı Edebiyatında İnşâ, Münşeât ve Kitâb-ı İnşâ'

Resmî yahut özel yazışmaların nasıl olması gerektiği hakkında yol gösteren inşâ kitaplarının Arap ve Fars edebiyatında olduğu gibi Osmanlı devri Türk edebiyatında da dikkate değer örnekleri bulunur. Bilhassa Osmanlılar, şiiri olduğu gibi nesri de bir sanat, hatta fen olarak kabul etmiş, bu sanatın icrası için rehberler

⁷ Imre Bánkúti, *A Gyaurok Rabságában – Pasák és Generálisok Között*, Balassi, Budapeşte 1995.

⁸ Frédéric Hitzel, *Prisonnier des infidèles: un soldat Ottoman dans l'Empire des Habsbourg*, Sindbad-Actes Sud, Arles 1998.

⁹ Ekrem Čaušević, *Autobiografija Osman-age Temišvarskog*, Srednija Europa, Zagreb 2004.

¹⁰ Giancarlo Casale, *Prisoner of the Infidels – The Memoir of an Ottoman Muslim in Seventeenth-Century Europe*, University of California Press, Oakland 2021.

¹¹ Bu cümleden olmak üzere dikkat çeken bir çalışma için bkz. R. Aslıhan Aksoy Sheridan, "Nostalgia of a Frustrated Ottoman Subject: Reading Osman Agha of Timişoara's Memoirs as Self-Narrative", *International Journal of Middle East Studies*, S. 53, 2021, s. 323–330. Ayrıca bkz. Furkan Öztürk "Osmanlı Edebiyatında Birinci Ağzdan Anlatılar Çerçevesinde Temeşvarlı Osman Ağa'nın Otobiyografisi" *Cedrus – Akdeniz Uygurlukları Araştırmaları Dergisi*, S. 3, 2015, s. 329-336 ve Jacob S. Westermann, *The Self in Captivity: Slavery and Autobiographical Rebirth in the Memoirs of Osman Ağa (1670-1725)*, McGill University Institute of Islamic Studies (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Montreal 2020.

¹² Richard Franz Kreutel, "Die Schriften des Dolmetschers 'Osmân Ağa aus Temeschwar'", *Der Orient in der Forschung – Festschrift für Otto Spiess zum 5 April 1966*, Ed. W. Hoenerbach, Harrassowitz, Wiesbaden 1967, s. 434-443.

¹³ Heinrich Wurm, "Entstehung und Aufhebung des Osmanischen Generalkonsulats in Wien (1726-1732)", *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchives*, S. 42, 1992, s. 168.

¹⁴ Özgür Gürlek, "Temeşvarlı Osmân b. Ahmed Ağa'nın Nemçe Tarihi Tercümesi (H. 1135 / M. 1722-23) – İnceleme-Metin", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2018.

¹⁵ Kreutel, *Die Schriften*, s. 437-438.

¹⁶ Richard Franz Kreutel, *Zwischen Paschas und Generälen – Bericht des 'Osman Ağa aus Temeschwar über die Höhepunkte seines Wirkens als Diwandolmetscher und Diplomat*, Verlag Styria, Graz 1966.

¹⁷ Kreutel, *Die Schriften*, s. 441-442.

¹⁸ Hajnalka Tóth, "Temesvári Oszmán Ağa Levélgyjűteménye: Habsburg–Oszmán–Kuruc Határvidéki Konfliktusok a 18. Század Elején", *Certamen*, S. 3, 2016, s. 283-294. Macarca olması sebebiyle bu makalede yeterli kadar istifade edemedim. Buna karşın Tóth'un şu iki makalesi de Kitâb-ı İnşâ' hakkında gerekli malumatı verir. Bkz. "Roma çasariyla şevketlü padişahumuzun sulh [u] salahı olub – The two Ali Pashas of Temeschvar on the Habsburg, Hungarian and Ottoman Frontier at the Time of the Rákóczi War of Independence", *Şerefe. Studies in Honour of Prof. Géza Dávid on his seventieth Birthday*, Ed. Pál Fodor, Research Center for Humanities, Budapeşte 2019, s. 459-479 ve "'Se'âdetlü mekremetlü meveddet döstüm' - Anredeformeln der christlich-osmanischen Korrespondenz vom Anfang des 18. Jahrhunderts" *Altaic and Chagatay lectures: Studies in Honour of Éva Kincses-Nagy*, Ed. Istvan Zimónyi, University of Szeged Press, Szeged 2021, s. 417-433.

TEMEŞVARLI OSMAN AĞA'NIN KİTÂB-I İNŞÂ' ADLI ESERİ VE MÜELLİF NÜSHASI HAKKINDA BAZI NOTLAR

hazırlamıştır.¹⁹ 14. ve 15. asrın dönemecinde yaşamış ve arkasında bıraktığı eserlere itibaren son derece üretken bir şair ve yazar olduğu anlaşılan Ahmed-i Dâî'nin (ö. 1421'den sonra) günümüze ancak eksik olarak ulaşmış Teressül isimli eseri bu türün Türkçede bilinen en eski örneğidir.²⁰ Ahmed-i Dâî'yi "Kâtib" mahlasıyla bilinen Yahya b. Mehmed Menâhicü'l-İnşâ' (1479'dan önce), Hüsamzâde Muslihuddin Mustafa Efendi (ö. 1488'den sonra) Mecmû'a-i İnşâ' (1488) isimli eserleriyle takip ederler.²¹

Osmanlı devri Türk edebiyatının inşâ türündeki bu ilk eserleri, esasen yazarlarının kâtipler ve eli kalem tutanlar için yazışma adabına dair uygun gördüklerini teorik bir çerçevede anlatan ve bazı muhayyel mektup örnekleri veren metinlerken 16. yüzyıldan itibaren orijinal yahut orijinallik atfedilen mektupları içeren münşeât mecmuaları yaygınlaşmıştır.²² Tâcîzâde Cafer Çelebi (ö. 1515) ve kardeşi Sadi Çelebi (ö. 1516), Lâmi Çelebi (ö. 1532), Kemalpaşazâde (ö. 1534), Celalzâde Mustafa Çelebi (ö. 1567), Kınalızâde Ali Efendi (ö. 1572), Ebussuud Efendi (ö. 1574), Hoca Saadeddin Efendi (ö. 1599) ve Gelibolulu Ali Efendi (ö. 1600) bilinen eserlerinden başka münşeât sahibi Osmanlılar arasında yer alırlar.²³ Bu cümleden olmak üzere 16. asrın ikinci yarısında, II. Selim ve III. Murad devirlerinde, önce reisülküttâplık ve sonra nişancılık yapan Feridun Ahmed Bey'in (ö. 1598) Münşeâtü's-selâtin (1574) adlı eseri bu türün en meşhur örneğidir. Feridun Bey Münşeâtü'nün şöhreti muhtevasının zenginliği kadar, içerisindeki bazı mektupların, bilhassa da Osmanlı tarihinin erken dönemlerine ait olanların, esasen otantik olmayıp başka zamanlara ve bağlamlara ait olduğu halde yazarı tarafından tahrif edilerek kullanılması etrafında cereyan eden tartışmalardan kaynaklanır.²⁴ Esasen son yıllarda yapılan araştırmaların gösterdiği üzere, bu uydurma belgelerin yanı sıra, başka eserlerde yahut arşiv vesikalarında benzerlerine rastladığımız belgeleri de içeriyor olması Feridun Bey Münşeâtü'nü tarihçiler için hâlâ önemli kılyor.²⁵

Tarihçiler ve edebiyatçılar, 17. ve 18. yüzyıllara ait münşeât mecmualarını, belge kritiğini ihmal etmemek şartıyla, haklı olarak daha güvenli buluyorlar. Örneğin Râmi Mehmed Paşa Münşeâtü'nü yayımlayan Ersin Kırca, münşeâtın muhtevastaki belgelerin önemli bir kısmının izlerini Osmanlı arşivlerinde takip edebilmiş ve neşrederken okuru da ilgili kaynaklara yönlendirmiştir.²⁶ Keza 18. yüzyılda kaleme alınmış Münşeât-ı Nâbî, Münşeât-ı Asım ve Münşeât-ı Koca Râgıb Paşa tarihçiler ve edebiyatçılar tarafından neşredilen bu döneme ait metinler arasındadır.²⁷ Münşileriyle birlikte anılan bu eserlerin yanı sıra, 17. yüzyıl sonunda ve 18. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu askerî ve diplomatik şartların da etkisiyle devletlerarası yazışmaları bir araya getiren anonim ellerden çıkmış çok sayıda münşeâtın varlığı dikkat çekicidir. Fransa elçisi Marquis de Bonnac'ın Bâbîâli ile 1716-1724 tarihleri arasındaki yazışmaları ihtiva eden mecmua bunlara örnek olarak gösterilebilir.²⁸

Bu makalenin konusunu teşkil eden Kitâb-ı İnşâ' da içeriği bakımından bu grup eserlerle benzerlik gösterir. Kitâb-ı İnşâ', Temeşvarlı Osman Ağa'nın İstanbul'da Habsburg dil oğlanlarına Türkçe öğrettiği sırada yazdığı, ismiyle müsemma bir inşâ kitabıdır. Osman Ağa'nın eserleri hakkında, elbette Kitâb-ı İnşâ' hakkında da geniş bilgi veren Kreutel aynı cilt içinde bulunan Tercümânlar Lâzım Ba'zı Mükâlemeler'i eserin ikinci kısmı olarak kabul etse²⁹ de muhtevastı bakımından ve aşağıda gösterileceği üzere Kitâb-ı İnşâ'nın her nüshasında bulunmadığından, hatta başlı başına başka nüshaları³⁰ olduğundan bu metni ayrı bir eser olarak kabul etmek daha doğru olacaktır.

Kitâb-ı İnşâ', müellifi Osman Ağa'nın uygun gördüğü alt başlıkla Osmanlı-Habsburg sınırındaki diplomatik meselelere dair yazışmaları ve görüşmeleri ihtiva eder. Eserin şimdiye kadar bilinen iki nüshası ile kısa zaman önce tespit ettiğimiz ve aşağıda açıklanacağı üzere müellif nüshası olduğu anlaşılan bir başka nüshası, içeriği

¹⁹ Mustafa İsmet Uzun, "İnşâ, Türk Edebiyatı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, s. 337-338.

²⁰ Walther Björkmann, "Die Anfänge der türkischen Briefsammlungen" *Orientalia Suecana*, C. 5, 1956, s. 22-23; H.R. Roemer, "Inshâ" *Encyclopaedia of Islam 2nd Edition*, C. 3, Leiden 1986, s. 1241-1244. Ahmed-i Dâî'nin hayatı ve eserleri hakkında bkz. Günay Kut, "Ahmed-i Dâî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1989, s. 56-58.

²¹ Fahri Unan, *Yahya bin Mehmed el-Kâtib – Menâhicü'l-İnşâ*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014; İlyas Çelebi, "Hüsamzâde Mustafa Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 18, İstanbul 1998, s. 517-518.

²² Halil İbrahim Aksever, "Münşeât Mecmuaları ve Edebiyat Tarihimiz İçin Önemi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, 1998, s. 75.

²³ Hasan Gültekin, *Türk Edebiyatında İnşâ: Tarihi Gelişim-Kuram-Sözlük ve Münşeât-ı Koca Râgıb Paşa*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s. 101-115.

²⁴ Abdülkadir Özcan, "Münşeâtü's-Selâtin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, s. 21-22.

²⁵ Feridun Bey Münşeâtü'nün kaynak değerini takdir eden bir çalışma için bkz. Sándor Papp, "Feridun Bey'in Münşeâtü: Mecmua-ı Münşeâtü's-Selâtin – Macaristan'a / Erdel'e Ait XVI. ve XVII. Yüzyıl Belgeleri Üzerine Bir İnceleme", *Osmanlılar ve Macarlar – Bir Diplomatik Tarih*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2023, s. 123-138.

²⁶ Ersin Kırca, *Sadrızamlardan Mektuplar 1703-1704 (Râmi Mehmed Paşa Münşeâtü)*, Kitapyurdu Yayınları, İstanbul 2020.

²⁷ Mustafa Öztürk, *Münşeât-ı Nâbî – İnceleme, Tenkitli Metin*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2019; Fahri Unan, *Münşeât-ı Asım – Küçük Çelebi-zâde İsmâ'il Asım Efendi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013; Gültekin, *Türk Edebiyatında İnşâ*.

²⁸ Eray Akçay, *İBB Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, Nr. O. 34'te Kayıtlı Fransa'nın İstanbul Elçisi Marquis de Bonnac'ın Osmanlı Bürokrasisi ile Yazışmalarını İhtiva Eden Bir Mecmua (1716-1724)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2014.

²⁹ Kreutel, *Die Schriften*, s. 440-441.

³⁰ Tercümânlar Lâzım Ba'zı Mükâlemeler'in şimdiye kadar tespit edilmiş müstakil nüshaları şunlardır: Avusturya Devlet Arşivleri (OeStA), Haus-, Hof-, und Staatsarchiv (HHStA), Handschriften Sammlungen, Or.HS.505 ve British Library, Or.7294.

bakımından büyük oranda benzerdir: 1700 ila 1724 senelerine tarihlenmiş mektuplar, mükalemeler ve takrirler. Bu tarihler, takriben 1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra Osmanlı-Habsburg diplomatik ilişkilerinin yeniden başladığı, 1715'e kadar sorunsuz devam ettiği, nihayet 1715-1718 Osmanlı-Habsburg Harbi'nden sonra ilişkilerin yeniden barışçıl bir şekilde ilerlediği yılları işaret eder. Kısacası, Kitâb-ı İnşâ' Osmanlı-Habsburg sınırında yeni bir devrin başladığı bir döneme aittir.

Yukarıda zikredilen özelliği Kitâb-ı İnşâ'yı tarih çalışmaları için kendiliğinden değerli kılmaz. Bilindiği üzere inşâ kitaplarında asıl amaç kâtiplere usul öğretmektir; her ne kadar XVIII. asırda inşâ ve münşeât arasındaki fark önceki kadar berrak değilse de inşâ kitaplarında otantik olmayan, muhayyel mektuplaşmalar da bulunabilir.³¹ Temeşvarlı Osman'ın inşâsındaki Osmanlı paşaları ve Habsburg generalleri arasındaki yazışmalar ilk bakışta değilse de ayrıntılarına dikkat edildiğinde, meseleler başka tarihî kaynaklardan takip edildiğinde, sorunlu görünürler. Nitekim Tôth, mektupların içeriği ve tarihleri arasındaki uyumsuzluğa işaret etmiş, ortaya çıkan sorunları sair kaynakları kullanarak titizlikle çözüme kavuşturmuştur.³² Keza, her üç nüshadaki benzer mektupların kimi zaman başka başka tarihlendirilmesi, Osman Ağa'nın Kitâb-ı İnşâ'da yer verdiği mektupları divan tercümanlığı yaptığı senelerde oluşturduğu varsayılabilecek kişisel arşiv yerine, hafızasından hareketle yazdığını ortaya koyar. Üstelik, bazı mektuplar Osman Ağa'nın Temeşvar'da yahut Vidin'de tercümanlık yaptığı tarihlerden sonrasına, daha açık bir ifadeyle İstanbul'da bulunduğu yıllara aittir. Bu durumda akla en yakın açıklama, Osman Ağa'nın Habsburg dil oğlanlarına Türkçe öğrettiği senelerde böyle bir inşâ kitabını yazmak ihtiyacı hissedip kaleme sarılmış olmasıdır. Nitekim Tercümânlar Lâzım Ba'zı Mükâlemeler de bu türden bir ihtiyacın sonucu olmalıdır.

Bu durum Kitâb-ı İnşâ'nın kaynak değerini azaltmaz. Nitekim içeriğine göz atıldığında Kitâb-ı İnşâ'nın 18. yüzyılın ilk çeyreği söz konusu olduğunda, gerek Osmanlı-Habsburg ilişkileri gerek serhad diplomasisinin işleyişi gerekse serhaddeki hayat için ne derece önemli olduğu anlaşılır. Her üç nüshasının muhtevası birlikte değerlendirildiğinde Kitâb-ı İnşâ' kabaca şu konulardan bahseder: 1699 Karlofça Antlaşması'nın gereğince Temeşvar'da Osmanlı-Habsburg sınırının tahdidi meselesi; Osmanlı sınırında Habsburgların inşâ ettiği istihkamlar meselesi; Osmanlı'ya sığınmış bağımsızlık taraftarı Macarların gizlice Habsburg tarafına geçmek istemeleriyle başlayan diplomatik kriz; Rákóczi'nin bağımsızlık savaşı sırasında Temeşvar paşası ile Habsburg ve Macar generaller arasında vuku bulan yazışmalar; Osmanlı tüccarlarının Temeşvar'da yahut Bosna'da mallarının yağmalanması sebebiyle yürütülecek soruşturmalar ve Osmanlı zararlarının tazmini; bir Osmanlı zabitanın işlediği cinayet sebebiyle yürütülen soruşturma, mahkeme ve diplomatik kriz; Habsburg tüccarlarının Osmanlı İmparatorluğu'nda ticaret yaparken haksız vergilendirilmelerinden şikayetleri; yine Osmanlı ve Habsburg taraflarında ticaret yapan kimselerin alacak-verecek davaları. Osman Ağa, bu meselelerle alakalı olarak Osmanlı paşaları ile Habsburg generalleri yahut Macar komutanları arasındaki yazışmaları vermekten başka, kendi ağzından yazdığı takrirlerle meselelerin nasıl çözüme kavuşturulduğuna dair açıklamalar da yapar. Tam da bu takrirler sebebiyle Kitâb-ı İnşâ' Habsburg dil oğlanlarına Türkçe diplomatik yazışmaların nasıl yapılması gerektiğine dair bir el kitabı olmak hüviyetinden çıkar, Osman Ağa'nın divan tercümanlığı sırasında görüp şahit olduklarını da aktardığı bir hatırat kisvesine bürünür.

2. Kitâb-ı İnşâ' Nüshaları ve Müellif Nüshası Meselesi

Yukarıda işaret edildiği gibi, Kitâb-ı İnşâ'nın şimdiye kadar yalnızca iki nüshası biliniyordu. Bunlara bir yenisini, üstelik müellif nüshası olarak eklemek gerekiyor. Aşağıda evvela Osman Ağa'nın Kitâb-ı İnşâ'yı yazarken ortaya çıkardığı ilk metinden başlayarak diğer nüshaları üzerinde durulacak, daha sonra müellif nüshası ayrıntılarıyla ele alınacaktır.

Temeşvarlı Osman Ağa'nın müellif nüshasına giden yolda evvela, bugün Avusturya arşivlerinden Haus-, Hof-, und Staatsarchiv (HHStA, Türkçesi: Hanedan, Saray ve Devlet Arşivi) bünyesinde muhafaza edilen Or.HS.125 numaralı mecmua içerisindeki metni kaleme aldığı anlaşılıyor. Yazma aslında Şark Dilleri Akademisi'nin (Die k.k. Academiæ der orientalischen Sprachen) kütüphanesine ait olmakla beraber, söz konusu kütüphane II. Dünya Savaşı sırasında arşiv mahzenlerinde korumaya alınmış, daha sonra da HHStA bünyesinde araştırmacıların kullanımına açılmıştır. Kütüphanenin kataloğunu hazırlayan Albrecht Krafft, eseri doğru bir şekilde Tercüman Osman Ağa'yla ilişkilendirir, Tercüman Osman'ın kimliğini tam olarak tespit edemez.³³ Bu zaten o günkü bilgilerle mümkün değildir. Keza, Krafft'ın Or.HS.125'in müellifin hattıyla yazıldığını tespit etmesi de söz konusu olamazdı. Nitekim bu tespit için Temeşvarlı Osman'ın eserleri üzerine yazan Kreutel'in çalışmalarını beklemek gerekecektir.³⁴ Diğer taraftan Krafft, hazırladığı katalogta eserin başlığını da vermemiş, muhtevasını ve fizikî özelliklerini tarif etmekle yetinmiştir. Oysa Temeşvarlı Osman Ağa kitabına açıkça bir isim

³¹ Roemer, *agm*, s. 1242.

³² Tôth, *Roma çararıyla*, s. 470-471.

³³ Albrecht Krafft, *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der k.k. Orientalischen Akademie zu Wien*, Viyana, 1842, s. 37.

³⁴ Kreutel, *Die Schriften*, s. 441.

TEMEŞVARLI OSMAN AĞA'NIN KİTÂB-I İNŞÂ' ADLI ESERİ VE MÜELLİF NÜSHASI HAKKINDA BAZI NOTLAR

vermişti: *Hâzâ Kitâb-ı İnşâ'dır ki Ba'zı Serhad Mektûbları ve Hudûd Kat'ı ve Sâyir Sinur Ahvâllerine Mûte'allık Mükâleme ve Husûsları Beyân Eder.*

Krafft, yazmanın fizikî durumundan bahsederken, sayfaların yüksek oranda neme maruz kalması nedeniyle mürekkebin dağılarak bazı yerlerde okumayı güçleştirecek şekilde hasar bırakmasından bahsetmiyor ki bu hasar II. Dünya Savaşı yıllarına meydana gelmiş olabilir. Katalogdaki bilginin aksine yazma 96 folyo ve hem varak hem de sayfa numaraları verilmiş. Esasen bir mecmua olan Or.HS.125 içerisinde 2b-71b varakları arasında Kitâb-ı İnşâ', 72b-94b varakları arasında Tercümânlar Lâzım Ba'zı Mükâlemeler ve bunun devamında 94b-96b varakları arasında iki devlet arasındaki yazışmalarda hangi elkabın kullanılacağına dair kısa bir metin yer alıyor.

Or.HS.125'teki metnin Kitâb-ı İnşâ'nın ilk örneği olduğu iddiasını temellendirmek için içeriğine dikkat etmek gerekiyor. Bu ilk metinde mektup ve takrir toplam 36 başlık bulunuyor: İlk mektup 15 Muharrem 1112/2 Temmuz 1700 tarihinde Arad Generali Löffelholz'dan Temeşvar Muhafızı Ahmed Paşa'ya hitaben yazılmış; son mektup ise 15 Şaban 1136/9 Mayıs 1724 tarihli ve Erdel Valisi Königssegg'den Vidin Muhafızı'na gönderilmiş. Yukarıda bahsedildiği gibi Osman Ağa, son mektubun yazıldığı tarihte Vidin'de değil İstanbul'daydı. Şu hâlde Kitâb-ı İnşâ'nın muhtevastaki mektuplar, Osman Ağa'nın şahit olduğu dönemden sonrasına, İstanbul'da Habsburg dil oğlanlarına Türkçe öğretilmesi yapıldığı zamana kadar uzanıyor.

Or.HS.125 numaralı yazmayı diğerlerinden ayıran en önemli özelliği muhtevastaki farklılıklar. Bunlar esasen mektupların içeriğiyle alakalı değildir. Osman Ağa, bazı mektupların tarihlerini nüshalarda farklı verse de mektupların sahipleri ve muhatapları aynıdır; içeriklerinde anlamı zenginleştiren ancak değiştirmeyen bazı farklılıklar bulunur ki bunlar esasen kelime tercihleriyle, yani Osman Ağa'nın sanatını göstermek istemesiyle alakalıdır. Yeri gelmişken söylemelidir ki Osman Ağa serhad dünyasının içinde doğmuş, burada düzgün bir eğitim alamamış, ancak kendi ifadesiyle *ba'zı hocalardan okumak yazmak tahsil edüp* serhad dünyasının girdabına kapılmıştı.³⁵ Bu sebeple Osman Ağa'nın imlâsı fevkalade bozuktur, kullandığı dil ve ifade, içerisinde yetiştiği serhad dünyasının, Balkanların, Rumeli'nin dili ve ifadesidir.³⁶

Kitâb-ı İnşâ'nın ilk örneğini müellif nüshasından ayıran, sanatlı cümleler yahut sehven verilmiş tarihlerin düzeltilmesi değil, Osman Ağa'nın takrirlerinden bazılarının müellif nüshasında yer almıyor olmasıdır. Osmanlı-Habsburg sınırında vuku bulmuş bir cinayet davasına dair yazışmaların ardından Osman Ağa, Kitâb-ı İnşâ'nın ilk örneğinde meseleye dair üçüncü bir takrir kaleme almış, daha sonra Baron Cosa ve Hacı Mustafa Paşa'nın birbirlerine gönderdikleri iki mektuba yer vermiş, nihayet son olarak 1716-1718 Osmanlı-Habsburg Harbi'ne giden süreci ve Temeşvar Kuşatması'nı (1716) anlattığı bir başka takriri de metne eklemiştir. Bu dört başlık, aşağıda işaret edileceği üzere, müellif nüshasında bulunmazken, ne zaman ve kimin tarafından istinsah edildiği bilinmeyen Avusturya Milli Kütüphanesi'nde (ÖNB) mahfuz Mixt.175 numaralı yazmada aynen yer alır.

ÖNB Mixt.175, Kitâb-ı İnşâ'nın bilinen ikinci nüshasıdır. Bu nüsha, Joseph von Hammer-Purgstall'ın ifadesine göre, muhtemelen 19. yüzyıl başlarında, Avusturya Milli Kütüphanesi tarafından satın alınmıştır.³⁷ Kütüphanenin Şark yazmaları koleksiyonunun katalogunu hazırlayan Gustav Leberecht Flügel, eseri başlığıyla anar: *Hâzâ Kitâb-ı İnşâ'dır*.³⁸ Yazmanın ilk sayfasında yer alan başlığı ise muhtevast hakkında daha fazla malumat verir niteliktedir: *Hâzâ Kitâb-ı İnşâ'dır ki Serhad Mektûbları ve Sâyir Takrîrâtı Beyân Eder.* Flügel, açıkçası yazmayı bütün olarak incelememiş, bu nedenle sayfaların yanlış ciltlenmesi nedeniyle ortaya çıkan karışıklığa işaret etmemiştir. Reddâdeler takip edildiğinde görüleceği üzere, sayfaların doğru sırası şu olmalıdır: 1b-20b, daha sonra 31a-50b, 21a-30b, 51a-58a. Yazmanın 27b-30b ve 51a-54a arasındaki sayfaları ise Osmanlılar ve Habsburglar arasındaki yazışmalarda kullanılacak elkabla alakalıdır. Tercümanlar için mükâleme rehberi ise bu yazmada bulunmaz.

ÖNB Mixt.175 esasen ne zaman ve kim tarafından hazırlandığı belli olmayan bir istinsah nüshadır. Bu konuda kesin olarak şunu söylemek mümkün ki Kitâb-ı İnşâ'nın güzel bir hatla temize çekilmesi Osman Ağa'nın siparişi üzerine yapılmamıştır. Nitekim müstensihin Osman Ağa'nın kullandığı bazı Almanca kelimeleri ve mektuplaşmanın taraflarından olan Habsburg generallerin isimlerini doğru okuyamamış olması bunun bir delilidir. Bir başka delil ise Osman Ağa'nın Temeşvar Kuşatması hakkında malumat verdiği takririnin v.48b'de *İş bu takrîrin aşağısı zâyi' olmuştur* notuyla yarım kalmasıdır. Yine buradan anlaşılıyor ki, müstensihin elindeki metin, Kitâb-ı İnşâ'nın şimdi elimizde olmayan bir başka nüshasıdır.

ÖNB Mixt.175 nüshası, öncesinde de bazı mektupların yer almaması sebebiyle farklı olduğu halde, içeriği bu noktadan sonra HHStA Or.HS.125'ten bütünüyle farklı seyrediyor. Bosna Muhafızı Abdulllah Paşa'dan Hırvat Banı János Pálffy'ye ve Ösek Generali'ne gidip gelen mektuplar ile Niş Muhafızı ile Belgrad Generali'nin yazışmaları Kitâb-ı İnşâ'nın ilk nüshasında bulunmaz. Buna karşın, Or.HS.125'te yer alan Temeşvarlı Osman

³⁵ Kreutel, *Die Autobiographie des Dolmetschers*, s. 2.

³⁶ Kreutel, *Die Autobiographie des Dolmetschers*, s. xii-xv.

³⁷ Joseph von Hammer-Purgstall, *Geschichte des osmanischen Reiches*, C. X, Hartlebens Verlag, Peşte 1835, s. 689, 693.

³⁸ Gustav Leberecht Flügel, *Die arabischen, persischen und türkischen handschriften der Kaiserlich-Königlichen Hofbibliothek zu Wien*, C. I, Viyana 1865, s. 296.

Ağa'nın Karlofça Antlaşması sonrasında Temeşvar'da sınır tahdidi meselesi sırasında görüp şahit olduklarını anlattığı muhtevası itibariyle Osmanlı-Habsburg sınır diplomasisi için bir hayli önemli uzun takrir de Mixt.175'te yoktur. Belki de bu nedenle ÖNB Mixt.175'in başlığında sınır tahdidi ile ilgili bir ibare bulunmaz. Esasen Temeşvarlı Osman, bu bahiste anlattıklarıyla Osmanlı diplomasi tarihinin bir vechesini aydınlatacak derecede önemli bilgiler vermektedir.

ÖNB Mixt.175'teki toplam 34 kayıt, 15 Muharrem 1112/2 Temmuz 1700 tarihinde Arad Generali Löffelholz'dan Temeşvar Muhafızı Ahmed Paşa'ya yazdığı mektupla başlar, *Devlet-i 'Aliyye Serdârlarından Belgrad Ceneraline ve Serdârına Mektûb-ı Cevâbdır* başlıklı, Niş Muhafızı el-Hac Osman Paşa imzalı ve 15 Muharrem sene *fülân* tarihli mektupla biter. Esasında Mixt.175'teki son dört mektup buna benzer şekilde tarihsizdir; Osmanlı serhad kalesi Niş ile Habsburg sınır garnizonu Belgrad arasında gidip gelen mektuplar, harp sırasında esirlere nasıl muamele edilmesi gerektiği hakkındadır. Bu mektupların tarihsiz olması boşuna değildir, zira Osman Ağa, esasında son dört mektubunda hatırında kalanları değil, bir inşâ kitabının gereği olarak muhayyel mektuplaşmaları verir. Bu son dört mektup, aslında açıkça harp zamanında Osmanlı paşaları ve Habsburg generallerinin birbirlerine nasıl hitap etmeleri gerektiğiyle alakalıdır: *Diğer pâyelerdir ki tarafeynden cenk ve cidâl üzere olundukda böyle yazılır: Niş Paşası'ndan Belgrad Ceneraline mektûbdur*. Ömrünün on bir senesini esarete geçirmiş bir sınır diplomatının, harp senelerinde de diplomatik temasların devam ettiğini gösteren bu muhayyel yazışmalara örnek olarak esirlere iyi davranılması gerektiğine dair bir konuyu seçmiş olması elbette önemlidir.

Kitâb-ı İnşâ'nın şimdiye kadar bilinmeyen nüshası, yine Avusturya Milli Kütüphanesi'nde mahfuz Mixt.867 numaralı mecmua içinde yer alır. Kütüphane kaydında yazdığına göre 1913'te satın alınarak envantere giren ÖNB Mixt.867,³⁹ Flügel kataloğunda yer almadığından Kreutel'in dikkatini çekmemiş, Kreutel'e atıfla Osman Ağa'nın eserleri hakkında malumat verenler tarafından görülmemiştir.⁴⁰ Kitabın iç kapağına muhtemelen Avrupalı bir el tarafından *Hâzâ Kitâb-ı İnşâ'dır* başlığı atılmıştır. Bu başlığın yazma satın alındıktan sonra restorasyonunu yapan Adolf Beer ve Friedrich von Kraelitz-Greifenhorst tarafından esere müellifi tarafından verilen isme uygun olarak atıldığı düşünülebilir. Nitekim eserin ilk sayfasında *Hâzâ Kitâb-ı İnşâ'dır ki Ba'zı Serhad Mektûbları ve Hudûdlar Kat'ı ve Sâ'ir Smur Ahvâllerine Müte'allık Mükâleme ve Husûsları Beyân Eder* başlığı yer alır.

Eserin sadece başlığı değil, muhtevası da Kitâb-ı İnşâ'nın müellifinin elinden çıkan ilk nüshası ve şimdi kayıp olan bir başka nüshadan hareketle hazırlanmış istinsahı ile benzerdir: İlk mektup Arad Generali Löffelholz'un Temeşvar Muhafızı Ahmed Paşa'ya 15 Muharrem 1112/2 Temmuz 1700 tarihinde yazdığı mektuptur; son mektup ise Bosna Muhafızı Abdullah Paşa'nın 15 Şaban 1135/21 Mayıs 1723 tarihli mektubudur. Fakat bu son mektubun baş tarafı eksiktir ki bunun sebebi yazmanın sayfalarının yanlış ciltlenmiş olmasıdır. Mixt.867'nin sayfalarının doğru sıralaması şu olmalıdır: 2b-61b, 72a-72b, 62a-71b, 73a. Mecmuanın 73b numaralı sayfasında ise *Tercümânlara Elzem ve Ehem Olan Mükâlemeleri Beyân Eder* başlığıyla yukarıda birçok defa ismi geçen diğer eser başlar.

Ne var ki bu sıralama son mektubun kime yazıldığı sorununu çözmediği gibi, ortaya başka bir sorun daha çıkarır. Metnin tamamına bakıldığında, yazmanın sonunda yer alan Abdullah Paşa'nın Ösek Generali'ne hitaben yazdığı 15 Şaban 1135/21 Mayıs 1723 tarihli mektubu, aslında bundan bir önceki sayfada (71b) son bulan, yine Bosna Muhafızı Abdullah Paşa'dan Ösek Generali'ne bu defa 25 Muharrem 1135/5 Kasım 1722 tarihinde yazılmış mektupla oldukça benzer olduğu anlaşılır. Şu hâlde ortada sayfaların yanlış ciltlenmesinden öteye uzanan bir hata bulunmaktadır; 73a ve devamı hiç olmaması gereken bir yeredir. Baş tarafı eksik mektubun kayıp nüshaya mı ait olduğu, yoksa yine şimdi elimizde mevcut olmayan bir beşinci nüshadan mı yanlış ciltlendiği sorusunu cevaplayabilmek mümkün görünmemektedir.

Yazmanın Temeşvarlı Osman'ın hattından çıkmış olması, söz konusu hatanın mücellitten kaynaklandığını düşündürür. Esasen, ÖNB Mixt.867'de hâlâ ciddî oranda imlâ hataları vardır, ancak Osman Ağa, HHStA Or.HS.125'teki hatalarını büyük oranda iyileştirmiş, yanlış atılmış tarihler düzeltilmiş, derkenar çıkmış açıklamalar metin içinde gerekli yerlere eklenmiştir. Osman Ağa'nın Kitâb-ı İnşâ'nın ilk örneğinde olduğundan farklı olarak, daha pahalı olan aharlı kâğıt kullanması Mixt.867'yi yazarken özen gösterdiğinin işaretidir. Bütün bunlardan hareketle, Mixt.867'nin müellif nüshası olduğu anlaşılmaktadır. Osman Ağa, bir sebeple bazı mektupları ve takrirlerini çıkarmış, bunların yerine Vidin Muhafızı'ndan Erdel Valisi'ne, Bosna Muhafızı'ndan Hırvat Banı'na ve Ösek Generali'ne, İrşova Kumandanı'ndan Vidin Muhafızı'na hitaben yazılmış bazı mektupları da metnine eklemiştir.

³⁹ Smail Balić, *Katalog der türkischen Handschriften der österreichischen Nationalbibliothek – Neuerwerbungen 1864-1994*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 327.

⁴⁰ Tóth, *Temesvári Oszmán Ağa*.

TEMEŞVARLI OSMAN AĞA'NIN KİTÂB-I İNŞÂ' ADLI ESERİ VE MÜELLİF NÜSHASI HAKKINDA BAZI NOTLAR

SONUÇ

Sonuç olarak; Kitâb-ı İnşâ' biri müellif nüshası olmak üzere üç nüsha olarak elimizde bulunmaktadır ve tespit edebildiğimize göre bu nüshalardan ikisi müellif hattı, birisi ise istinsaktır. Bunlardan başka bir nüshanın ise kayıp olduğu anlaşılmaktadır. Üç nüsha da büyük oranda birbirine benzer içeriğe sahip olmakla birlikte, Osman Ağa'nın metindeki iyileştirmelerinden başkaca farklılıklara sahiptir. Bu farklılıkların ve yukarıda işaret edilen başka hususların da gösterdiği üzere Kitâb-ı İnşâ' Osmanlı ve Habsburg serhad makamlarının otantik yazışmaları değildir.

Ancak Kitâb-ı İnşâ'daki mektuplar otantik olmasa da Osmanlı-Habsburg diplomasisi, Osmanlı serhad diplomasisi ve Osmanlı serhadlerinin tarihi söz konusu olduğunda, serhadlü bir diplomatın kaleminden çıkmış hatıralar olarak kabul edildiğinde son derece değerli hale gelmektedir. Nihayet Osman Ağa, 1699'dan 1716'ya kadar Temeşvar divan tercümanı olarak birçok önemli diplomatik görevi yerine getirmişti. Nüshaların muhtevasının da yine arşiv belgelerinden takip edilebildiği kadarıyla Osmanlı-Habsburg diplomasisinin serhadlerdeki gündemini oluşturduğu göz önüne alınırsa Kitâb-ı İnşâ'nın hatırat türünden bir eser kabul edilerek kullanılması doğru olacaktır. Bu sebeple, Kitâb-ı İnşâ', yalnızca diplomatika ilmiyle meşgul olanlar için inşâ üslubu, edebiyatçılar için dil ve ifade çeşitliliği bağlamlarında değil, belki bunlardan daha çok tarihçiler için Osmanlı-Habsburg sınırındaki diplomatik hareketlilik bağlamında vazgeçilmez önemde bir kaynaktır.

KAYNAKÇA

AKÇAY, Eray, *İBB Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, Nr. O. 34'te Kayıtlı Fransa'nın İstanbul Elçisi Marquis de Bonnac'ın Osmanlı Bürokrasisi ile Yazışmalarını İhtiva Eden Bir Mecmua (1716-1724)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2014.

AKSOY SHERIDAN, R.Aslıhan, "Nostalgia of a Frustrated Ottoman Subject: Reading Osman Agha of Timişoara's Memoirs as Self-Narrative", *International Journal of Middle East Studies*, S. 53, 2021, ss. 323-330.

BALIĆ, Smail, *Katalog der türkischen Handschriften der österreichischen Nationalbibliothek – Neuerwerbungen 1864-1994*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

BÁNKÚTI, Imre, *A Gyaurok Rabságában – Pasák és Generálisok Között*, Balassi, Budapeşte 1995.

BJÖRKMAN, Walther, "Die Anfänge der türkischen Briefsammlungen", *Orientalia Suecana*, S. 5, 1956, ss. 20-29.

CASALE, Giancarlo, *Prisoner of the Infidels – The Memoir of an Ottoman Muslim in Seventeenth-Century Europe*, University of California Press, Oakland 2021.

ČAUŠEVIĆ, Ekrem, *Autobiografija Osman-age Temišvarskog*, Sredniya Europa, Zagreb 2004.

ÇELEBİ, İlyas, "Hüsamzâde Mustafa Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 18, İstanbul 1998, ss. 517-518.

ERENDOR, Esat Mermi, *Temeşvarlı Osman Ağa – Gavurların Esiri*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1971.

FLÜGEL, Gustav Leberecht, *Die arabischen, persischen und türkischen handschriften der Kaiserlich-Königlichen Hofbibliothek zu Wien*, C. I, Viyana 1865.

GRIESBACH, Heinz, *Osman ibn Ahmed – Memoiren eines Zeitgenossen Prinz Eugens*, Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bonn 1950.

GÜLTEKİN, Hasan, *Türk Edebiyatında İnşâ: Tarihî Gelişim-Kuram-Sözlük ve Münşeât-ı Koca Râgıb Paşa*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2015.

GÜRLEK, Özgür, *Temeşvarlı Osmân b. Ahmed Ağa'nın Nemçe Tarihi Tercümesi (H. 1135 / M. 1722-23) – İnceleme-Metin*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2018.

HAKSEVER, Halil İbrahim, "Münşeât Mecmuaları ve Edebiyat Tarihimiz İçin Önemi" *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, 1998, ss. 73-86.

HAMMER-PURGSTALL, Joseph v., *Geschichte des osmanischen Reiches*, C. X, Hartlebens Verlag, Peşte 1835.

HITZEL, Frédéric, *Prisonnier des infidèles: un soldat Ottoman dans l'Empire des Habsbourg*, Sindbad-Actes Sud, Arles 1998.

KIRCA, Ersin, *Sadrzamlardan Mektuplar 1703-1704 (Râmi Mehmed Paşa Münşeâtı)*, Kitapyurdu Yayınları, İstanbul 2020.

KRAFFT, Albrecht, *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der k.k. Orientalischen Akademie zu Wien*, Viyana 1842.

KREUTEL, Richard Franz ve Otto Spies, *Leben und Abenteuer des Dolmetschers Osman Ağa – Eine türkische Autobiographie aus der Zeit der großen Kreige gegen Österreich*, Selbstverlag des Orientalischen Seminars, Bonn 1954.

KREUTEL, Richard Franz ve Otto Spies, *Der Gefangene der Giauren – Die abenteuerlichen Schicksale des Dolmetschers 'Osman Ağa aus Temeschwar, von ihm selbst erzählt*, Verlag Styria, Graz 1962.

KREUTEL, Richard Franz, *Zwischen Paschas und Generälen – Bericht des 'Osman Ağa aus Temeschwar über die Höhepunkte seines Wirkens als Diwansdolmetscher und Diplomat*, Verlag Styria, Graz 1966.

KREUTEL, Richard Franz, “Die Schriften des Dolmetschers ‘Osmân Ağa aus Temeschwar’”, *Der Orient in der Forschung – Festschrift für Otto Spies zum 5 April 1966*, Ed. W. Hoenerbach, Harrassowitz, Wiesbaden 1967, ss. 434-443.

KREUTEL, Richard Franz, *Die Autobiographie des Dolmetschers 'Osmân Ağa aus Temeschwar – Der Text des Londoner Autographen in normalisierter Rechtschreibung*, E.J.W. Gibb Memorial, Cambridge 1980.

KUT, Günay, “Ahmed-i Dâ'i”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1989, ss. 56-58.

ÖZCAN, Abdülkadir, “Münşeâtü's-Selâtin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, ss. 20-22.

ÖZTÜRK, Furkan, “Osmanlı Edebiyatında Birinci Ağızdan Anlatılar Çerçevesinde Temeşvarlı Osman Ağa'nın Otobiyografisi”, *Cedrus – Akdeniz Uygarlıkları Araştırmaları Dergisi*, S. 3, 2015, ss. 329-336.

ÖZTÜRK, Mustafa, *Münşe'ât-ı Nâbî – İnceleme, Tenkitli Metin*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2019.

PAPP, Sándor, “Feridun Bey'in Münşeâtı: Mecmua-ı Münşeâtü's-Selâtin – Macaristan'a / Erdel'e Ait XVI. ve XVII. Yüzyıl Belgeleri Üzerine Bir İnceleme”, *Osmanlılar ve Macarlar – Bir Diplomatik Tarih*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2023, s. 123-138.

ROEMER, H.R., “Inshâ”, *Encyclopaedia of Islam 2nd Edition*, C. 3, Leiden 1986, ss. 1241-1244.

SAKİN, Orhan, *Temeşvarlı Osman Ağa – Bir Osmanlı Askerinin Sıradışı Anıları 1688-1700*, Ekim Yayınları, İstanbul 2008.

TOLASA, Harun, *Osman Ağa'nın Hatıraları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul 1964.

TOLASA, Harun, *Kendi Kalemiyle Temeşvarlı Osman Ağa – Bir Osmanlı Türk Sipahisinin Hayatı ve Esirlik Hatıraları*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1986.

TÓTH, Hajnalka, “Temesvári Oszmán Ağa Levélgyjűteménye: Habsburg–Oszmán–Kuruc Határvidéki Konfliktusok a 18. Század Elején”, *Certamen*, S. 3, 2016, ss. 283-294.

TÓTH, Hajnalka, “Roma çasarıyla şevketlü padişahımızun sulh [u] salahı olub – The two Ali Pashas of Temesvar on the Habsburg, Hungarian and Ottoman Frontier at the Time of the Rákóczi War of Independence”, *Şerefe. Studies in Honour of Prof. Géza Dávid on his seventieth Birthday*, Ed. Pál Fodor, Research Centre for Humanities, Budapeşte 2019, ss. 459-479.

TÓTH, Hajnalka, “‘Se'âdetlü mekremetlü meveddet döstüm' - Anredeformeln der christlich-osmanischen Korrespondenz vom Anfang des 18. Jahrhunderts”, *Altaic and Chagatay lectures: Studies in Honour of Éva Kincses-Nagy*, Ed. Istvan Zimónyi, University of Szeged, Szeged 2021, ss. 417-433.

UNAN, Fahri, *Münşe'ât-ı Âsım – Küçük Çelebi-zâde İsmâ'il Âsım Efendi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

UNAN, Fahri, *Yahyâ bin Mehmed el-Kâtib – Menâhicü'l-İnşa*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

UZUN, Mustafa İsmet, “İnşâ, Türk Edebiyatı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, 2000, ss. 337-338.

TEMEŞVARLI OSMAN AĞA'NIN KİTÂB-I İNŞÂ' ADLI ESERİ VE MÜELLİF NÜSHASI HAKKINDA BAZI NOTLAR

WESTERMANN, Jacob S., *The Self in Captivity: Slavery and Autobiographical Rebirth in the Memoirs of Osman Ağa (1670-1725)*, McGill University Institute of Islamic Studies (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Montreal 2020.

WURM, Heidrun, "Entstehung und Aufhebung des Osmanischen Generalkonsulats in Wien (1726-1732)" *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchives*, S. 42, 1992, ss. 152-187.

YAZMAN, M. Şevki, *Viyana Muhasarasından Sonra Avusturyalılara Esir Düşen Osman Ağa'nın Hatıraları*, Tanyeri Yayınları, İstanbul 1961.

YAZMAN, M. Şevki, *Viyana Kapılarında Dönüş ve Osman Ağa'nın Çilesi*, Tarih Yayınları, İstanbul 1962.

 GTTAD	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>